

Tudós fórum

CSAK A SZELLEMI ERŐTARTALÉKAINK MOZGÓSÍTÁSA JELENTHET KITÖRÉSI PONTOT A VÁLSÁGBÓL

Interjú az MTA egy éve megválasztott elnökével

Magyar Tudomány: Hosszas vajúadás után végre megszületett az új Akadémiai Törvény. Olyan lett, mint amilyent kívánt? Mit tart benne a legfontosabb eredménynek?

Pálkás József: Pontosítsuk, módosult a törvény. Az Akadémia közjogi státusa nem változott, önálló fejezet a központi költségvetésben, országos közfeladatokat lát el, kutatóintézeteket tart fenn. Doktori címet ad, tagjait maga választja, a tagok és a doktorok tiszteletdíjat kapnak. Továbbra is a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvénynek hívják, ám születése óta meglehetősen sok változás történt, amely változások ezen intézménytől is megkövetelik, hogy működési mechanizmusát illetően lépést tartson a felgyorsult világgal. A törvényben új elem, hogy pontosan felsoroljuk az Akadémia közfeladatait, ezzel számon kérhetővé tesszük, hogy mit ad a közönségnek az adófizetők forintjaiért. Régi igény volt a kutatóhálózatban az alapfinanszírozás megeremlése. Ez is szerepel a módosított törvényben. Az Akadémia visszakapta vagyona jelentős részét, ez a magyar nemzet vagyonának azon

része, amely a tudományt szolgálja. Ezt a vagyont okosan kell használni és gyarapítani, ami aktív, felelős vagyongazdálkodást igényel. Mindezek a változások szükségessé tették az intézményi döntéshozatal átalakítását, hogy hatékonyabban, gyorsabban tudjunk döntést hozni, és a döntések jobban tükrözzék a személyes felelősséget is. Ezt szolgálja az Elnökség döntéshozó testületévé tétele, az elnök egyszemélyi felelősségének világos kimondása, az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa létszámának csökkentése.

Ám hogy első kérdését se kerüljem meg, a törvény olyan lett, amilyenek akadémikus-társaim és a szavazásra jogosult közgyűlési képviselők több mint kilencvenöt százaléka elfogadta. A megválasztásom utáni nyarat arra használtam, hogy minden osztályon megvitattuk a tervezetet és szavaztunk róla, mielőtt arra kértem Molnár Károlyt, a kutatásért és fejlesztésért felelős tárca nélküli minisztert, hogy nyújtsa be a módosító javaslatot. A Parlamentben minden párt frakcióvezetőjével egyeztettem, minden bizottsági ülésen és szavazáson ott voltam, minden egyes módosító indítványt személyesen is

áttekintettem, az egész ügymenetet végigkövettem. Március 30-án a Parlament 363 szavazattal egyhangúlag fogadta el a törvényt. Ezúton is köszönöm mindazoknak, akik ebben a munkában segítettek.

Egy év telt el a megválasztása óta.

A világgazdaság válságát leszámítva olyan volt ez az év, mint amilyenre számított?

A világgazdaság válságát sajnos nem lehet leszámítani. Már a költségvetés nyári tervezésénél is azt láttam, hogy kicsi a mozgásterünk. Azután havonta írtuk át a költségvetést. Ugyanakkor rendkívüli mértékben nyomaszt, hogy az akadémiai intézethálózat sürgős megújításra szorul, hiszen intézeteink nagyon rossz körülmények között dolgoznak. Műszereinket a világgazdaságról vesszük, minden nemzetközi tagdíjunk euróban fizetendő. Számolnunk kell azzal is, hogy minden kiemelkedő tehetségű munkatársunkat jól fizető állás várja külföldön...

Ám, ha kérdését úgy is érthetem, hogy az Akadémián belül mire számítottam, akkor könnyebb válaszolnom. Nagyjából arra, ami fogadott. Nagyszerű intellektuális teljesítmények, sok megőrzendő hagyomány, ugyanakkor az akadémiai adminisztráció egy része alacsony hatékonyságú, nem kellően szervezett, olykor elkényelmesedett. Az elmúlt évben már hozzákezdünk ennek megváltoztatásához. Főtitkár úr és Főtitkárhelyettes asszony eddig is partnerek voltak ebben. A törvény elfogadása után több energiánk lesz, hogy a működést még hatékonyabbá tegyük, és kidolgozzuk a kutatóhálózat infrastruktúrájának megújításának eszköztárát, továbbá igényes kutatási témákkal és kiemelkedő kutatókkal erősítsük legkiválóbb intézeteinket, még akkor is, ha a világban zajló folyamatok nem a legkedvezőbbek...

Ősszel nyolcvan éve nem látott recesszió indult el a világon. Látni már, hogy milyen hatással lesz a magyar tudományosságra és az MTA-ra?

Senki sem látja a válság végét, mert ez teljesen új, nagyon komplex válság. Nevezhetnénk egyenesen bonyolultsági válságnak. A világ olyan mértékben vált összetetté, hogy még a képzett emberek sem tudnak mindig eligazodni. Az úgynevezett fejlett világban az embereknek fogalmuk sincs, hogy mit vásárolnak. Lassan arról sem, hogy mi az, amit megvesznek. Még kevésbé ismerik a pénz világát, s ahogy az idióta reklámok alapján megveszik a „nanoszerkezetű” fiatalító molekulát tartalmazó bőrfeszítő krémet, ugyanazzal a bátor hittel vásárolnak „másodlagos pénzügyi termékeket”. S csodálkoznak, ha mindent elvesztik.

Sokszor elmondtam és megírtam, hogy a válság gyökere erkölcsi és intellektuális természetű. Az emberiség elvesztette erkölcsi fogódzóit, és a többség intellektuálisan képtelen követni, hogy mi történik a világban. Sokan keresnek metafizikai pótlékokat, az emberek ebben az értékvákuumban könnyebben lesznek fogékonyak világmegváltó demagógiákra vagy akár a populizmusra. A veszély még nagyobb lesz, ha azok között, akik értik valamennyire a most zajló folyamatokat, erkölcsstelen, cinikus emberek vannak, akik hatalomhoz jutnak... Azt látom a válság legmélyén, hogy az emberek – éppen az erkölcs és az intellektuális eligazodás hiánya miatt – egyre kevésbé szeretnek szembenézni a tényekkel. A tudománnyal foglalkozóknak ugyanakkor nap mint nap ezt kell tenniük: feltárni, rendszerezni a tényeket.

Ez a hiteles tudósi attitűd talán igazodási pont lehet a válság erkölcsi-intellektuális természetét illetően.

Az Akadémia sorsa és munkája összetartozik a nemzet sorsával és munkájával. Az országban tapasztalható recesszió minket is ugyanolyan mértékben sújt, mint másokat. Amit tehetünk, az szellemi tartalékaink mozgósítása, hogy vigyázunk az ország legkiválóbb elméire, hiszen ha ők itthagynak bennünket, akkor még nagyobb válságba kerülünk. Igyekszünk gondosan és takarékosan gazdálkodni, s még keményebben dolgozni és hitelesnek maradni. Csak szellemi erő tartalékaink mozgósítása jelenthet kitörési pontot a válságból, meggyőződésem – még akkor is, ha elitistának tartanak –, hogy csak a szellemi elit emelheti fel az országot, persze, ha hagyják dolgozni, és ha tisztességes.

Néhány pontot szeretnék felidézni egy évvel ezelőtti programjából, s megkérdezni, meddig sikerült ezekben eljutni.

„... arra törekszem, hogy a döntéshozó testületekben az Akadémia ... érdemben, folyamatatosan, az államigazgatási rendszerhez igazodva, világos szabályok alapján vegyen részt. A köztisztviselési munka új, szervezettebb formájának kiépítését a 2011-ig tartó ciklus fontos feladatának tekintem.” • „Az Akadémia közfeladatai közé sorolom az OTKA – az egyéb akadémiai forrásoktól független – fejezeti adminisztrációját és támogatási összegének jelentős – három év alatt legalább kétszeresére történő – növelésének elérését.” • „A kutatóhálózat számára forrást tervezek teremteni a műszerezettség fejlesztésére, a felújításokra és a kutatási témaváltások elősegítésére. Célom továbbá az egyetemi kutatócsoportok hálózat megerősítése.” • „A döntéshozatal felgyorsítására olyan testületeket kell létrehozni, amelyek alkalmasak a közgyűlések közötti döntések meghozatalára.”

Azt ígértem, hogy az akadémiai reformot egy éven belül lezárjuk. Az évek óta zajló reform végére épp itt volt az ideje pontot tenni. Örülök, hogy munkatársaimmal egy éven belül nem csupán a törvénymódosítást készítettük elő, és vittük közgyűlési támogatással a kormány, majd a Parlament elé, hanem ezzel párhuzamosan elkészült az Alapszabály, amelyet már két menetben megtárgyaltak az osztályok és szavaztak is róla. Ha közgyűlési társaim következetesek – és nincs okom feltételezni, hogy nem így lenne –, akkor a közgyűlésen elfogadják az Alapszabályt, hiszen az osztályokon jóval kilencven százalék feletti támogatást kapott a tervezet. A törvénymódosítással világos kereteket teremtettünk a belső döntéshozatali mechanizmus számára, és egyértelműbbé tettük a felelősségi szinteket az államigazgatási egyeztetéseket illetően. Csak ezen egyértelmű és átlátható felelősségi rendszerben lehetünk partnerei az államigazgatásnak, csak ilyen eszköztárral lehetünk ott a döntéshozatali szervezetekben. Az akadémiai adminisztráció lassúbb ütemhez szokott munkatársainak is igazodniuk kell a megváltozott körülményekhez és a nagyobb elvárásokhoz.

A köztisztviselési munkát a nyolc köztisztviselési stratégiai program meghirdetésével, a munkabizottságok megszervezésével elindítottam. Világossá tettem, hogy a köztisztviselési munka nem korlátozódhat csupán az Akadémia belső ügyeinek megvitatására, a tagválasztásra és a doktori eljárásokra. A közpénzen működő köztisztviselésnek láthatóbbá kell tennie tevékenységét: az egész nemzet számára fontos programok – mint amilyenek Magyarország hosszú távú energiastratégiája, a vízgazdálkodás, a környezeti jövőkép, a környezet- és klímabiztonság, az élelmiszerbiztonság, a nyugdíjfinanszírozás és a demog-

ráfiai folyamatok, az oktatásügy, a társadalmi közérzet –, az állam és a közélet intézményes kereteinek stabilitása és életképessége és az informatikai stratégia. Ezek keretében a szerteágazó kutatási eredmények nyomán koncentrálnunk kell a rendelkezésre álló szellemi kapacitásokat, fórumot teremtve a különféle meggyőződések és szakterületek képviselői között zajló méltányos, előítéletektől mentes szakmai párbeszédhez, ajánlásokat kell megfogalmaznunk a mindenkori döntéshozók számára, stratégiai kitérési pontokat kell felvázolnunk a fejlesztési irányok kijelöléséhez.

Az OTKA költségvetésének növelését illetően nem számolhatok be ilyen lendületes előrelépéssel. Az Innovációs Alapból kétféle forint az OTKA-hoz került ugyan, ám ennél lényegesen többet kellene átcsoportosítani. Úgy látom, a döntéshozók nehezen fogadják el, hogy a legfontosabb alapkutatókat szolgáló forrásról van szó, és sem az egyetemek, sem az akadémiai intézetek nem tudnak kutatni, ha nincs elegendő átlátható, világos, korrekt pályázati rendszerben elnyerhető pénz alap kutatásokra.

A pályázati rendszerek mára egyébként is túlságosan bonyolultakká váltak. Ma pályázatok sokaságán sok tízmilliárdot pazarolnak el, mert mindenki tudja, hogy a pályázati ügyesség és lobbitevékenység is múlik a pályázatok sikere. A pályázati rendszerek vámszedői sokszor a pályázati és kijáró embereik, akik az egyre kevesebb kutató élőszködjébe nagy pénzekhez juthatnak. Összehasonlította már valaki, mennyit keres egy „pályázati” és mennyit egy kutató?

A műszerezettség javítására tavaly ősszel elkülönítettem 350 millió forintot, amelyre másfél milliárdnyi igény érkezett be. Ez jól mutatja a kutatási infrastruktúra állapotát. Az őszi költségvetési tárgyalások során körvona-

lazódott egy finanszírozási modell, amelyik egyik eszköze lehet az akadémiai intézetek felújítási programjának. Az induláshoz egyetlen intézet felépítéséhez szükséges pénzforrásra van szükség, ám ehhez kell a költségvetés segítsége. Azt remélem, hogy a recesszió ellenére sikerül ezt a modellt elindítani és – párhuzamosan egy aktív vagyongazdálkodási politikával – egy világos fejlesztési terv mentén haladva lépésről lépésre megújíthatjuk az akadémiai intézethálózatot.

A kutatócsoportok megerősítésére azután kerülhet sor, miután teljesítményüket értékeljük.

A témaváltások felgyorsítására *Lendület* néven elindítottam egy egyedülálló programot. Az idei költségvetésben erre 240 millió forintot sikerült elkülöníteni, ebből azokban az intézetekben hozunk létre új kutatócsoportot, amelyek magukhoz tudnak vonzani egészen kiemelkedő, fiatal, még kutatói pályájuk első harmadában lévő kutatócsoport-vezetőket. Fizetésüket a jelenlegi egyetemi tanári fizetés kétszeresében szeretném megállapítani. A várhatóan négy helyre közel harmincan pályáztak, közöttük – ezen felhívást megragadva – Ausztráliából, Kanadából, Angliából és Németországból hazatérni akaró kiváló kutatók. Nem lesz könnyű dönteni, de aki nyer, annak az intézete évi hatvanmillió többéltámogatásban részesül. Úgy érzem, ezzel sokak fantáziáját sikerült megmozdítanom.

Az elmúlt egy évben létrehoztam az Akadémián a Fiala Kutatók Testületét, épp most olvasgatom az általuk összeállított javaslatokat, valamint a tudományszervezési kérdésekre adott válaszait, amelyekről kisebb csoportokban a közgyűlést követően szeretnék velük beszélgetni. Meggyőződésem, hogy látásmódjukra, véleményükre nagy szüksége van a mi intézményünknek is; ezt erősítette

bennem az a beszélgetés is, amelyet az Európai Unió által pályakezdő kutatók számára kiírt támogatást elnyert magyar kutatókkal folytattam. Büszke vagyok arra, hogy ilyen kiváló intellektuális erőterekkel rendelkezünk, szeretném, ha az Akadémia odafigyelne rájuk. Egész Európa verseng ezekért a grantnyertes fiatalokért.

Bár az MTA bizalmi indexe kiváló, az emberek nemigen tudják, mire megy el az adófizetők pénze. Akar-e – és persze tud-e – az Akadémia hathatósan tenni azért, hogy Magyarországon ne romoljon a tudományok és a tudósok presztízse?

Az Akadémia bizalmi indexe kétségtelenül nagy. Ebben számos tényező szerepet játszik. A tudománnyal foglalkozók tényekkel, kísérletekkel dolgoznak, nap mint nap szembeállnak azzal, ha valami nem a hipotézisek szerint alakul. Ez kialakít egy sajátos attitűdöt. A tudománnyal foglalkozók kevésbé hisznek illúziókban. Tudjuk, hogy semmiből nem lesz valami, és még sorolhatnám. Az Akadémia működtet egy szigorú kiválasztási rendszert, amit doktori eljárásnak hívnak. Itt igen kemény a megmérettetés. Nem vagy csak igen ritkán lehet a címhez érdemtelenül hozzájutni. Az Akadémiai közösség igyekszik megfelelni a nemzet iránti felelősségének is. Ha szükség van a munkánkra, megszólalunk az emberek számára fontos kérdésekben, és megszólalásaink során törekszünk szakszerűnek és elfogulatlanak maradni – amennyire ez emberileg lehetséges. A közgondolkodás számára világos, hogy a tudományos eredményekhez teljesítmények kellenek, és még talán elég sokan tisztelik a teljesítményt, a hitelességet és a kemény munkát.

Hogy mit tehetünk azért, hogy ne romoljon a magyar tudomány és a tudósok presztízse?

Következetesen folytatjuk a munkát nem engedve a színvonalból, a szakszerűségéből. Mivel a közvélemény nem tudja eldönteni egy tudományos eredményről, hogy az tényleg fontos és új eredmény-e vagy sem, a tudósok olyan hitelesek, amilyen az őket „hitelesítő” intézmény. Ez Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia, ezért ennek hitele és tekintélye óriási nemzeti érték. Abból is látszik, hogy erős bizalmi válság van közéletünkben, és a közszereplők közül sokan egyfajta legitimációs kényszerben vannak, hogy ebben a helyzetben gyakran fordulnak segítségért az Akadémiához, úgy is, hogy szimbolikus helyszínt keresnek rendezvényeikhez és úgy is, hogy szakmai-szakértői háttérrel keresnek a tudomány képviselőinél.

A társadalom ma a presztízshez azt is figyelembe veszi, hogy ki milyen körülmények között él, hogyan öltözik, milyen házban lakik, milyen autóval jár. Azaz az anyagi megbecsülés része a presztízsnak. Ezt persze nem úgy kell érteni, hogy ha ma egy gyenge kutatót beleültetünk egy drága autóba, akkor mindjárt megnő a presztízse, de bizony az nagyon fontos, hogy a fiatalok mennyire tekintik vonzó mintának a tudósi életpályát, igenis lényeges kérdés, hogy ebből mint foglalkozásból meg lehessen élni, erre a jövedelemre családot lehessen alapítani. Az Akadémia nem érdekvédelmi szervezet, de minden eszközzel törekednie kell arra, hogy kiemelkedő kutatói megfelelő anyagi és társadalmi elismerésben részesüljenek.

Az általános- és középiskolában egyre kevesebb óraszámokban tanítják a természettudományos tárgyakat. Májig nem ért véget az a szakmai vita, amely arról szól, hogy a kémiát, fizikát, biológiát önálló tantárgyként kell-e tanítani, vagy egyetlen „természettudomány” tárgyba

lenne jobb olvasztani. Van-e véleménye minderről az Akadémiának?

Nehéz helyzetbe hoz. Az Akadémiának akkor van „véleménye”, ha egy kérdést a szakemberek megvitatnak, javaslatot tettek, a javaslatot az Akadémia tudományos osztályai, elnöksége vagy közgyűlése elfogadta. Az ilyen eset ritka. Ezért legegyszerűbb lenne, ha a saját véleményemet mondanám, de nem ezt teszem. Újjáalakítottuk a Közoktatási Elnöki Bizottságot, az oktatás legjobb szakembereiből. Az ő egyhangú véleményük az, hogy teljesen értelmetlen, szakszerűtlen és káros a természetismeret egyetlen természettudományi tárgyként való oktatása. Felületessé tesz. Más országokban éppen most térnek vissza a tantárgyi struktúrára, mert a „természettudományt” tanuló gyerekek nem tanulnak meg logikusan gondolkodni, és vérszesen csökken a tárgyi tudásuk.

A természet megismerésének van egy évezredek alatt kialakult fogalomrendszere. Ez a fogalomrendszer nagyon következetes gondolkodás révén alakult ki. Az egyes tantárgyak különböző nézőpontból és fogalomrendszeren keresztül mutatják be a természetet. De ahogyan nem lehet egyszerre vitorlázó repülővel repülni és búvárkodni, ugyanúgy nem lehet a növények általános tulajdonságait és az elektromosságban törvényszerűségeit „egyszerre” tanulni. Ha pedig ezeket külön-külön tanuljuk, máris a tantárgyaknál vagyunk. A különböző tantárgyak különböző dolgokra

tanítanak. A matematika a pontos mennyiségi összefüggések megértésére, a fizika a modellalkotásra, a lényeges és lényegtelen megkülönböztetésére és így tovább. Ahogyan életünk során több embertől tanulunk, mert másfélék, és másképpen adják át a tudást és a gondolkodás képességét, ugyanígy van ez a tantárgyakkal is. A közoktatási bizottság álláspontja egyértelmű, tanítsunk tantárgyi keretekben, ám a célunk ugyanaz legyen: tanítsuk meg diákjainkat önállóan gondolkodni, és megérteni a minket körülvevő világot.

Jelentős ingatlanai miatt egyesek időről időre gazdagnak minősítik az Akadémiát, s felvetik az állami támogatás csökkentését. A mostani szűkös időkben kell-e félni ettől?

Az Akadémia vagyona főként az intézmények épületállományában és műszereiben van. Ez még nem teszi lehetővé a működést. A működtetés tekintetében az állami költségvetésre vagyunk utalva. Sajnos működő vagyona, befektetése nincs az Akadémiának. Lehetne ilyen is. Más országokban működnek így intézmények, például a nagy amerikai egyetemek. Az Akadémia vagyona elég a kutatóintézetek működéséhez, és ha van passzív nem használt vagyon, akkor azt át fogjuk alakítani aktív, hasznot hozó vagyonná, és a hozamot a magyar tudomány érdekében fogjuk felhasználni. Ám ez az Akadémia teljes működését nem fogja biztosítani, ha csak néhány milliárdos az Akadémiára nem hagyja a vagyonát.